

DE TRANSITIEVISIE WARMTE EN BEWONERSPARTICIPATIE

AANBEVELINGEN AAN GEMEENTEN

In het Klimaatakkoord is afgesproken dat gemeenten uiterlijk eind 2021 een Transitievisie Warmte hebben opgesteld, waarin het tijdspad wordt vastgelegd waarop buurten en wijken aardgasvrij worden. Om tot de doelstelling 1.5 miljoen aardgasvrije woningen in 2030 – 20% van het totaal - te komen, moeten gemeenten gemiddeld 20% van hun buurten en wijken aanwijzen die uiterlijk in 2030 aardgasvrij moeten worden. Dit is het belangrijkste besluit dat in de Transitievisie Warmte moet worden genomen. Daarbij hoeft nog niet meteen een keuze te worden gemaakt wat het alternatief voor aardgas wordt. In de Transitievisie Warmte kunnen gemeenten meerdere opties voor alternatieve energie-infrastructuren opnemen.

Gemeenten krijgen ondersteuning bij het opstellen van de Transitievisie Warmte. Het Kennis- en Leerprogramma Aardgasvrije Wijken, waarvan de VNG trekker is, heeft samen met gemeenten die al een Transitievisie hebben opgesteld, een stappenplan gemaakt voor het opstellen van de gemeentelijke Transitievisie Warmte. In aanvulling daarop hebben het Expertise Centrum Warmte en het Planbureau voor de Leefomgeving een Leidraad ontwikkeld, die per wijk of buurt vijf mogelijke warmtealternatieven beschrijft.

Deze notitie gaat nader in op het perspectief van bewoners en bewonersinitiatieven. Daarbij kijken we zowel naar de rol van (betrokken) bewoners bij het opstellen van de Transitievisie Warmte, het proces, als naar de keuzes die de gemeente in de transitievisie warmte kan maken met betrekking tot bewonersparticipatie, de mogelijke inhoudelijke keuzes.

Uitgangspunt in deze notitie is dat bewonersparticipatie bij de transitie naar aardgasvrije wijken van cruciaal belang is. De praktische reden hiervoor is dat in de meeste gevallen een groot deel van de maatregelen bij de bewoners thuis, achter de meter, moet worden genomen. Daarbij zal het in veel gevallen gaan om forse investeringen van duizenden tot vaak tienduizenden Euro's. De vraag is hoe met name eigenaar-bewoners en VvE's door de gemeente kunnen worden bewogen dergelijke maatregelen te nemen.

Bewonersparticipatie bij de warmtetransitie gaat niet zozeer om inspraak op een bepaald niveau, maar om partnerschap en samenwerking met bewoners. Dat is wezenlijk verschillend van participatie bij de meeste andere gemeentelijke besluiten.

BEWONERSPARTICIPATIE EN HET PROCES BIJ DE TRANSITIEVISIE WARMTE

In de Transitievisie Warmte moeten gemeenten besluiten welke buurten en wijken in 2030 aardgasvrij zijn gemaakt. Vanuit het oogpunt van bewonersparticipatie is daarbij de eerste vraag voor gemeenten of zij de bewoners van deze buurten of wijken wil betrekken bij dit besluit. Kiest de gemeente voor een top-down aanpak, waarbij de betrokken wijkbewoners achteraf moeten horen dat ze in 2030 aardgasvrij moeten worden, of betreft de gemeente de bewoners bij dit besluit?

De top-down benadering blijft om meerdere redenen noodzakelijk. De belangrijkste reden is dat het besluit om het gasnet te verwijderen een zeer ingrijpend besluit is voor alle wijkbewoners en dat daarvoor een formeel, democratisch proces is vereist. De tweede reden is dat afzonderlijke wijken en buurten nooit verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor de totale ambitie: 20% in 2030 en 100% in 2050. Een derde reden is dat het vanuit praktische overwegingen, zoals grootschalige

renovatie of de vervanging van de riolering verstandig kan zijn om een bepaalde wijk vóór 2030 aan te pakken, ook al is daar nog geen sprake van een bewonersinitiatief. Een vierde reden is dat bewonersinitiatieven zonder samenwerking met de gemeente in de praktijk weinig kansrijk zijn.

De bottom-up benadering is noodzakelijk omdat het bij de warmtetransitie gaat om samenwerking met bewoners als gelijkwaardige partners. De bottom-up aanpak heeft ook belangrijke voordelen: het vergroot het draagvlak onder bewoners, het verhoogt de kosteneffectiviteit bij de ontwikkeling en de realisatie van het alternatief en het vergroot de praktische uitvoerbaarheid van de gekozen oplossing.

Het is niet meer dan logisch om de afgesproken top-down benadering te combineren met een bottom-up benadering gericht op het stimuleren en het ondersteunen van bewonersinitiatieven.

Een tweede vraag die van belang is bij het opstellen van de Transitievisie Warmte is hoe de gemeente gaat reageren op de vragen die de betrokken bewoners onmiddellijk zullen stellen, zodra hun buurt of wijk is aangewezen voor 2030. Het gaat om vragen als ‘wat gaat er in mijn woning veranderen?’, ‘wat gaat het kosten?’, ‘wie gaat dat betalen?’, ‘hoe gaat de gemeente dit organiseren?’, ‘wat gebeurt er met mensen die dit niet kunnen betalen?’, ‘moet je meedoen als je van plan bent te verhuizen?’, enzovoorts, enzovoorts. Het is belangrijk dat de gemeente tijdens het opstellen van de Transitievisie Warmte ook een start te heeft gemaakt met de communicatie en een beeld heeft van de organisatie van het vervolgtraject (inclusief de benodigde financiering).

PARTICIPATIEBELEID IN DE TRANSITIEVISIE WARMTE

We stellen voor dat de volgende punten worden opgenomen in de gemeentelijke Transitievisie Warmte:

1. De gemeente erkent dat de betrokkenheid van bewonersgroepen om meerdere redenen van belang is, zowel bij de keuze van het warmtealternatief, de opstelling van het wijkwarmteplan, de ontwikkelfase, de realisatiefase en de beheerfase. De gemeente streeft naar participatie op de hoogste niveaus (zie kader participatieladder).
2. De gemeente stimuleert en ondersteunt bewonersinitiatieven, zowel m.b.t. de verduurzaming van de wijk als de keuze van het warmtealternatief.
3. De gemeente ontwikkelt een beleidskader voor een actieve rol van bewonersinitiatieven bij de keuze van het warmtealternatief, de ontwikkelfase en de realisatiefase en – in het geval van een warmtenet - de beheerfase van het Wijkwarmteplan.

TOELICHTING PUNT 1

Het belang van een wijkaanpak waarin samenwerking met bewonersinitiatieven een centrale plek heeft is drievoudig: het verwerven van participatie en draagvlak onder bewoners, kosteneffectiviteit van de ontwikkeling en realisatie en de praktische uitvoerbaarheid van de gekozen oplossing.

1. Participatie en draagvlak

In de lokale warmtetransitie is betrokkenheid van bewoners essentieel, alleen al omdat maatregelen gevolgen hebben in de private sfeer, deels fysiek (door aanpassingen in de woning), deels voor de energielevering en –rekening. Bewonersinitiatieven zijn beter dan gemeenten, energieleveranciers of andere partijen in staat het vertrouwen van medebewoners te winnen en zo draagvlak en eigenaarschap van de transitieopgave te bevorderen.

2. Kosteneffectiviteit

De kracht van bewonersinitiatieven om bewustwording, acceptatie, draagvlak en actieve betrokkenheid in de eigen gemeenschap te organiseren maakt een bottom-up aanpak samen met de gemeente kosteneffectief. De inzet van vrijwilligers met veel kennis over hun eigen

omgeving, een breed netwerk en kennis van sociale netwerken in hun omgeving wordt door geen enkele partij geëvenaard.

3. Praktische uitvoerbaarheid

Ten slotte geldt dat de maatregelen in de private woonomgeving, zoals aanpassingen aan de installatie, isolatie en beïnvloeding van het energiegedrag van bewoners, intensief contact met bewoners vergen. Dit kan bij eigenaar-bewoners en VvE's praktisch gezien het meest effectief door of met medebewoners, c.q. het lokale bewonersinitiatief worden uitgevoerd.

KADER

DE PARTICIPATIELADDER

Vijf niveaus van participatie

1. Informeren: Als gemeente breng je bewoners op de hoogte. De gemeente bepaalt, bewoners hebben geen inbreng. Feitelijk is dit geen participatie. Bijvoorbeeld een wijkbericht met de mededeling dat de gemeente heeft besloten dat er een warmtenet in de wijk komt en het aardgas wordt afgesloten.
2. Raadplegen: Je vraagt als gemeente aan bewoners hun mening. De gemeente bepaalt en is vrij in wat ze doet met de inbreng van de bewoners. Denk aan een bewonersavond waar bewoners kunnen reageren op de transitievisie warmte van de gemeente.
3. Adviseren: Als gemeente vraag je advies aan bewoners. Je bepaalt als gemeente de agenda, waarbij de reacties van bewoners een volwaardige rol spelen. Bijvoorbeeld bij het opstellen van de transitievisie warmtevraag je advies aan bewoners bijvoorbeeld aan welke randvoorwaarde de nieuwe warmte oplossing moet voldoen. Van deze adviezen mag de gemeente alleen beargumenteerd afwijken.
4. Coproduceren: Bewoners en de gemeente zijn gelijkwaardige partners, bepalen samen de agenda en zoeken samen naar oplossingen. Denk aan een coproductie van de gemeente en bewoners voor het uitvoeringsplan in hun wijk/buurt/dorpskern. De gemeenteraad verbindt zich bij voorbaat aan de oplossing.
5. Zelf organiseren: bewoners nemen het initiatief, de gemeente haakt aan en faciliteert het bewonersinitiatief (omgekeerde participatie). De gemeente kan kaderstellend zijn, bijvoorbeeld als er wettelijke kaders zijn.

TOELICHTING PUNT 2

Het is zinvol dat de gemeente bewonersinitiatieven stimuleert omdat deze bijdragen aan een kosteneffectieve aanpak met maatschappelijk draagvlak.

Daarbij gaat het zowel om bewonersinitiatieven die zich richten op praktische energiebesparingsmaatregelen – aardgasvrij ready maken - en andere verduurzamingsinitiatieven in de wijk en om initiatieven die een concreet plan maken om de eigen wijk aardgasvrij te maken.

Concreet zijn de volgende maatregelen hiervoor van belang:

1. Participatiebudget voor laagdrempelige acties.

Het gaat hier om een stimuleringsregeling van de gemeente in de vorm van relatief kleine subsidies en ambtelijke ondersteuning (eventueel via het Energieloket) aan bewonersinitiatieven, die zich richten op voorlichting over concrete energiebesparingsmaatregelen in de wijk, gezamenlijke inkoop van besparingsmaatregelen of zonnepanelen, adviezen over het aardgasvrij ready maken van de woning, de postcoderoosregeling en dergelijke. Deze stimuleringsregeling draagt bij aan het aardgasvrij ready maken van de wijk, verbetering van het inzicht in de energiesituatie van de wijk en vergroting van het draagvlak voor de warmtetransitie. De ondersteuning van deze

initiatieven vormt bovendien een voedingsbodem voor wijkinitiatieven die samen met de gemeente en andere stakeholders een plan kan maken voor een aardgasvrije wijk.

2. Participatiebudget voor wijkinitiatieven gericht op een aardgasvrije wijk.

Aanvullend op het participatiebudget voor laagdrempelige acties is het zinvol dat de gemeente budget beschikbaar stelt voor bewonersinitiatieven die een plan maken om de eigen buurt of wijk aardgasvrij te maken. Dit budget is enerzijds bestemd voor professionele ondersteuning bij de ontwikkeling van het plan, anderzijds voor communicatie met wijkbewoners. Het gaat hier om grotere bedragen en het is logisch dat de gemeente criteria formuleert voor zowel de kwaliteit van het bewonersinitiatief als voor het plan dat moet worden opgeleverd.

3. Steun voor intermediaire organisaties.

Iedere gemeente zal de komende jaren te maken krijgen met meerdere bewonersinitiatieven. Dergelijke initiatieven zijn vaak relatief klein, zeker in de beginfase van hun bestaan. Efficiënt omgaan met tijd en middelen is een voorwaarde om te kunnen voortbestaan. In meerdere gemeenten ontstaan lokaal en regionaal organisaties die bewonersinitiatieven rond energiebesparing, duurzame energie en wonen zonder aardgas faciliteren door kennisdeling en samenwerking te bevorderen en als eerste aanspreekpunt van de gemeente te fungeren. Het verdient aanbeveling dat iedere gemeenten streeft naar de oprichting van een lokale ondersteunende organisatie, als sterke basis voor succesvolle samenwerking van gemeenten en bewonersinitiatieven.

TOELICHTING PUNT 3

Bied ruimte voor een actieve rol van bewonersinitiatieven in de ontwikkelfase en de realisatiefase en – in het geval van een warmtenet - de beheerfase van het wijkwarmteplan. De volgende punten zijn daarbij van belang:

1. Formuleer kwaliteitscriteria waaraan een bewonersinitiatief dat kiest voor participatie op de hoogste niveaus aan moet voldoen
2. Formuleer de voorwaarden waaronder de gemeente de aanleg en het beheer van een warmtenet kan toewijzen aan een bewonerscoöperatie
3. Biedt – indien de bewonerscoöperatie dit wil - de ruimte om bij de aanbesteding van een warmtenet samenwerking met de bewonerscoöperatie te eisen
4. Biedt – indien de bewonerscoöperatie kiest voor een controlerende rol bij een warmtenet – de mogelijkheid dat de coöperatie een vorm van zeggenschap krijgt op het gebied van tariefregulering, dienstverlening en verduurzaming

Deze punten kunnen per wijk nader worden uitgewerkt door de overgang van de oriëntatiefase naar de projectontwikkeling te markeren door een intentieovereenkomst tussen de gemeente en het bewonersinitiatief en eventueel andere partijen. Daarin kan worden vastgelegd welke rol(len) bewonersinitiatief en gemeente in de projectontwikkelingsfase op zich nemen en welke andere partijen betrokken (kunnen) worden bij de projectontwikkeling. Verder omvat een intentieovereenkomst mogelijk afspraken over de fasering, de financiering en andere zaken die belangrijk zijn voor een soepel proces. In de praktijk kan een dergelijk afsprakenpakket bij de start van de ontwikkelfase te ambitieus blijken. Dan kan een intentieovereenkomst zich beperken tot een besluit om over deze zaken binnen een bepaalde periode overeenstemming te bereiken. De essentie is dat partijen de overgang herkennen als een moment waarop de rollen en de samenwerking opnieuw gedefinieerd moeten worden.